

Η συνάντηση ηθικής και πολιτικής στην μπατλερική θεώρηση της επιτελεστικότητας

Γιώργος Προδρόμου*

Περίληψη

Το άρθρο εξετάζει τη «συνάντηση» ηθικής και πολιτικής στην μπατλερική θεώρηση της επιτελεστικότητας, μέσα από τον διάλογό της με τη λεβινασιακή έννοια της ευαλωτότητας. Αρχικά, αναλύεται πώς η ηθική του Emmanuel Levinas, διαμορφωμένη υπό το τραύμα του αντισημιτισμού και την εμπειρία της ναζιστικής εξόντωσης, θεμελιώνει μια υπερβατική ευθύνη προς τον Άλλο, η οποία συχνά αποτρέπει την ενσώματη πολιτική διεκδίκηση. Στη συνέχεια, το άρθρο δείχνει ότι το Judith Butler αμφισβητεί αυτή τη μεταφυσική ηθική, ανανοηματοδώντας τη μέσα από την επιτελεστικότητα: η ευαλωτότητα καθίσταται όρος πολιτικής αντίστασης και δημόσιας εμφάνισης, και όχι λόγος απόσυρσης από το πεδίο του αγώνα.

Λέξεις κλειδιά: Judith Butler, ηθική, πολιτική, επιτελεστικότητα

* Υποψήφιος διδάκτορας, Τμήμα Ιστορίας, Αρχαιολογίας και Κοινωνικής Ανθρωπολογίας, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, e-mail: godyprodr@gmail.com

The Encounter Between Ethics and Politics in Judith Butler's Conception of Performativity

George Prodromou*

Abstract

The article examines the “encounter” between ethics and politics in Judith Butler’s theory of performativity through her dialogue with the Levinasian notion of vulnerability. It begins by analyzing how Emmanuel Levinas’s ethics—shaped by the trauma of antisemitism and the experience of Nazi extermination—establishes a transcendent responsibility toward the Other, one that often discourages embodied political action. The article then shows that Butler challenges this metaphysical ethics by reconfiguring it through the lens of performativity: vulnerability becomes a condition for political resistance and public appearance, rather than a reason to withdraw from the field of struggle.

Keywords: Judith Butler, ethics, politics, performativity

* PhD Candidate, Department of History, Archaeology and Social Anthropology, University of Thessaly

Η φιλοσοφική και πολιτική παρέμβαση του Judith Butler έχει ταυτιστεί, στο ευρύτερο θεωρητικό πεδίο, με την επιτελεστική θεώρηση του κοινωνικού φύλου. Ωστόσο, από τα τέλη της δεκαετίας του 1990 και ιδίως μετά το 2001, το μπατλερικό έργο μετατοπίζει το ερώτημα της υποκειμενοποίησης προς ένα ηθικο-πολιτικό πεδίο, στο οποίο κεντρικές καθίστανται οι έννοιες της ευαλωτότητας, της ευθύνης, του πένθους και των υλικών υποδομών που καθιστούν δυνατή την επιβίωση. Στο παρόν άρθρο διερευνούμε τη «συνάντηση» ηθικής και πολιτικής στην μπατλερική θεώρηση της επιτελεστικότητας, με άξονα τη συνδιαλλαγή με το έργο του Emmanuel Levinas (2000α) και τη μεταγενέστερη επεξεργασία της έννοιας της αντίστασης στο κείμενο του Butler «Rethinking Vulnerability and Resistance» (2016).

Υποστηρίζουμε ότι η μπατλερική «ηθική στροφή» δεν συνιστά υποχώρηση της πολιτικής, αλλά εμπλουτισμό της επιτελεστικής προσέγγισης υπό ιστορικές συνθήκες милитарισμού και νεκροπολιτικής, οι οποίες θέτουν όρια στις κανονιστικές αντιλήψεις περί δημόσιας εμφάνισης του ανθρώπινου υποκειμένου. Η προσέγγιση που ακολουθούμε διερευνά τα κανονιστικά σχήματα μέσω των οποίων η μπατλερική θεώρηση αναγνωρίζει την πολιτική αντίσταση –ιδίως όταν αυτή συνδέεται με δημόσιες συναθροίσεις, επιμονή στον χώρο και ενσώματες αναπαραστάσεις ευαλωτότητας– ως αναλυτικά πλαίσια που σκιαγραφούν τη «συνάντηση» ηθικής και πολιτικής με γνώμονα την προοπτική αναστοχασμού της σχέσης ευαλωτότητας και αντίστασης (Butler & Athanasiou, 2013). Ταυτόχρονα, εφιστούμε την προσοχή σε πρόσφατα πολεμικά παραδείγματα, τα οποία θεωρούμε ότι εμβαθύνουν όψεις της μπατλερικής προσέγγισης· σε αυτά, η αγωνιστική επιτέλεση των αντιστάσεων, του πένθους και της ευαλωτότητας ενδέχεται να αορατοποιείται – είτε μέσω καταστολής είτε ως πρακτική αγώνα.

Συζητώντας τη συνάφεια της μπατλερικής θεώρησης περί επιτελεστικότητας με την ηθική, η Sara Salih υποστηρίζει ότι το Butler διερευνά πιθανούς μετασχηματισμούς των πολιτισμικών «κανόνων, με στόχο τη βελτίωση της ανθρώπινης ζωής» (2004). Η Lynne Segal ισχυρίζεται ότι το ύστερο μπατλερικό έργο μετατοπίζεται από το επίπεδο της πολιτικής αφαίρεσης προς ηθικούς συλλογισμούς, καθώς διευρύνει το αναλυτικό πλαίσιο της επιτελεστικότητας με ερωτήματα που αφορούν τη δυνατότητα

«παρεμπόδισης των αλληπάλληλων πράξεων βίας, οι οποίες αναπαράγουν τους κύκλους βίας εις το διηνεκές» (2008). Η προσέγγιση της Segal εξετάζει το μπαταλερικό έργο ως εγχείρημα για μια ηθική της μη βίας, διερευνώντας πρακτικές όπου το πένθος και η απώλεια εντάσσονται σε πολιτικές επιτελέσεις ως προοπτικές αντίστασης στη βία (2008). Με αναφορές στην 11η Σεπτεμβρίου 2001, η άποψη της Segal αποτελεί βάση για μια κριτική της βίας η οποία δεν καταφεύγει σε ηθική δικαιολόγηση του ιμπεριαλισμού (2008). Αντιθέτως, αναζητά δυνατότητες «μετάφρασης» των εμπειριών απώλειας και θνησιμότητας σε διαφορετικά πολιτισμικά πλαίσια με γνώμονα έναν διεθνικό αντιιμπεριαλισμό. Η έννοια της «μεταφρασιμότητας» είναι κρίσιμη για την μπαταλερική ηθική της μη βίας, προσδιορίζοντας ένα υποκείμενο που αποπειράται να γίνει αναγνωρίσιμο και να αναγνωρίσει τους Άλλους και αμφισβητώντας τη διαμεσολάβηση εθνικιστικών, ρατσιστικών και ιμπεριαλιστικών αναπαραστάσεων της κουλτούρας ως «πηγής» ριζικής διαφοράς ανάμεσα σε ένα συλλογικό «εμείς» και τον κόσμο που «εκτείνεται» πέρα από αυτό (Butler, 2012). Η «μεταφρασιμότητα» αποτελεί κομβική έννοια της ηθικής φιλοσοφίας του Butler, καθόσον, στη μετά το 2001 εποχή, προσδιορίζει πολιτικές επιτελέσεις του πένθους που αμφισβητούν τις λογικές της εκδίκησης και της εχθρότητας, αναζητώντας αμοιβαίες προοπτικές αποδόμησης του ρατσισμού (Butler, 2009[2004]· Athanasiou, 2017).

Η ανάγνωση που παρουσιάζουμε βλέπει την μπαταλερική ηθική φιλοσοφία ως απόπειρα διεύρυνσης των επιτελεστικών πεδίων υποκειμενοποίησης που συναντάμε σε προηγούμενα έργα του (2009α[1990]· 2008[1993]). Θεωρούμε ότι η «ηθική στροφή» εστιάζει σε ένα ανθρώπινο υποκείμενο που διαμορφώνεται σε πλαίσιο πολεμικών συγκρούσεων, όπου η έννοια της πολιτικής δεν μπορεί να νοηθεί έξω από ένα επιτελεστικό πλαίσιο αλληλοδιαπλοκής της αντίστασης, της ευαλωτότητας και της κυριαρχίας. Υπό αυτό το πρίσμα, κρίνουμε τη συνδιαλλαγή με το λεβινασιακό έργο ως κρίσιμο σταθμό για την μπαταλερική επιτελεστικότητα, στο μέτρο που η ηθική φιλοσοφία του Levinas διερευνά την ανθρώπινη ζωή ως πεδίο υποκειμενοποίησης που συγκροτείται μέσα από τη συνάντησή του με εντελώς «ανοίκειες», «ξένες» και «αδιανόητες» αναπαραστάσεις της ύπαρξης. Για το λεβινασιακό έργο, η νοηματοδότηση της ανθρώπινης ζωής συνιστά ένα

πεδίο που ξεπερνά τις αισθητικές αναπαραστάσεις, τις φιλοσοφικές και γλωσσικές σημασιοδοτήσεις, τις πολιτικές και νομικές εννοιολογήσεις του υποκειμένου (1978[1947]). Σύμφωνα με τον συγγραφέα, η συγκρότηση του υποκειμένου συνιστά μια «μεταφυσική» –οιονεί θρησκευτική– «εμπειρία», καθόσον το ανθρώπινο υποκείμενο δεν καλείται να συλλάβει απλώς τη «δική του» ζωή, αλλά την ύπαρξη στην ολότητα και στις άπειρες μορφές της, οι οποίες «υπερβαίνουν» με ασύλληπτο τρόπο την ανθρώπινη ζωή (1978[1947]). Η αλληλοδιαπλοκή θεολογίας και φιλοσοφίας στο λεβινασιακό έργο παράγει ένα υποκείμενο βασισμένο στην αδυνατότητα σύλληψης του συνόλου των οντολογικών, κοινωνικών και ιστορικών διαδικασιών που νοηματοδοτούν την ανθρώπινη ζωή (1978[1947]). Ως εκ τούτου, το λεβινασιακό υποκείμενο στερείται θεμελιακά κάθε έλεγχο και εξουσία καθορισμού –ακόμα και γνώσης– των εξωτερικών παραγόντων που διαμορφώνουν τη «δική του» ζωή όσο και την ύπαρξη των Άλλων. Η συνομιλία του μπατλερικού έργου με τον Levinas αναδιατυπώνει αυτή την προσέγγιση, υποστηρίζοντας ότι η παραγνώριση των διεργασιών που συγκροτούν το ανθρώπινο υποκείμενο δεν οφείλεται σε μια «μεταφυσική» διάσταση της οντολογίας, αλλά στο περίπλοκο πλέγμα εξουσιών που παράγουν αισθητικές, γνωσιακές, ηθικές και πολιτικές νοηματοδοτήσεις της ανθρώπινης ζωής (Butler, 2009γ[2004]). Ειδικότερα, η μπατλερική θεώρηση του υποκειμένου σε συνθήκες παγκοσμιοποίησης και πολεμικών ανταγωνισμών αναδεικνύει τη σημασία μιας προσέγγισης που λαμβάνει υπόψη διαδικασίες που ξεπερνούν τα όρια της κρατικής εξουσίας, του έθνους και της κουλτούρας. Επομένως, εκτιμούμε ότι για να κατανοηθεί η μπατλερική θεώρηση της ευαλωτότητας, είναι αναγκαίο να προηγηθεί μια σύντομη ενασχόληση με τη λεβινασιακή ηθική.

Η ηθική στον Levinas

Το έργο του Levinas είναι γνωστό ως απόπειρα συνδιαλλαγής ανάμεσα στην ταλμουδική ηθική και το φιλοσοφικό ρεύμα της φαινομενολογίας. Όπως την κατανοούμε εδώ, η λεβινασιακή προσέγγιση βασίζεται στην πεποίθηση ότι η ηθική αποτελεί ένα πεδίο στοχασμού και δράσης το οποίο ούτε ανάγεται ούτε περιορίζεται στην «ανθρώπινη κατάσταση» (Levinas, 1969[1961]). Σύμφωνα με τη γνωστή του διατύπωση, η ηθική είναι η «πρώτη φιλοσοφία»· μια ιδέα που

αποπειράται να αποδομήσει αυτό που, σχηματικά μιλώντας, θα ονομάζαμε μοντέρνα ηγεμονία των οντολογικών, πολιτικών ή/και ιστορικών προσεγγίσεων της ανθρώπινης ύπαρξης. Η ηθική ως «πρώτη φιλοσοφία» υπονοεί ότι, σε αντίθεση με την οντολογία, αποτελεί πεδίο φιλοσοφικού στοχασμού της ανθρώπινης ζωής που δίνει προτεραιότητα στην υπαρξιακή ευαλωτότητα ως βίωμα που δεν ανάγεται στη «δική μου/μας» εμπειρία. Από αυτή τη σκοπιά, η ανθρώπινη ζωή εξετάζεται ως ύπαρξη που χρειάζεται τη συνεισφορά, τη βοήθεια και τη φροντίδα άπειρων άλλων μορφών ύπαρξης –όπως οι άλλοι άνθρωποι, οι κοινωνικές σχέσεις, το περιβάλλον, τα ζώα– για την επιβίωσή της, εννοώντας πως η ανθρώπινη ζωή μπορεί είτε να αποπειραθεί να κυριαρχήσει πάνω στις ζωές των άλλων από τις οποίες εξαρτάται η επιβίωσή της είτε να συνεισφέρει φροντίζοντας κάθε άλλη ζωή και προστατεύοντας το υπαρξιακό αυτό «δίκτυο» ζωής. Από μια άποψη, η φιλοσοφία του υποστηρίζει ότι μόνο η σύλληψη μιας ηθικής «εντολής» που μας εγκαλεί να μεριμνούμε για τις ζωές των άλλων μπορεί να προωθήσει έναν συλλογικό μόχθο της ανθρωπότητας για καθολική προστασία της ζωής. Σύμφωνα τον Levinas, προτεραιότητα της «εντολής» δεν είναι η αναπαραγωγή της ζωής, αλλά η διασφάλιση της ευαλωτότητας ως απαραίτητη υπαρξιακή συνθήκη του ανθρώπινου υποκειμένου (Levinas, 1969[1961]). Με βάση την ίδια σκοπιά θέασης, το έργο του μπορεί να ιδωθεί ως στοιχειοθέτηση μιας ηθικής «εντολής» που εγκαλεί το υποκείμενο να μην ξεπεράσει την ευαλωτότητά του. Όπως την κατανοούμε, αυτή η «εντολή» εγκαλεί το υποκείμενο να αντισταθεί σε μια (εν εαυτώ) βούληση κυριαρχίας επί (της ευαλωτότητας) των άλλων, η οποία υποτιθέμενα προσφέρει στον «εαυτό» τα μέσα διαχείρισης της «δικής του» υπαρξιακής ευαλωτότητας (Levinas, 1996β). Με βάση τα παραπάνω, κεντρικό ερώτημα για τη φιλοσοφική συμβολή Levinas και Butler είναι το εξής: Με ποιον τρόπο μπορεί το υποκείμενο να διαμορφώσει κριτική σχέση με αυτή την «εντολή» που το εγκαλεί να παραμείνει σε μια θέση ευαλωτότητας; Στον βαθμό που κάτι τέτοιο είναι αδύνατο, η λεβινασιακή «εντολή» μοιάζει με μια μορφή κυριαρχικής εξουσίας η οποία διαχωρίζει απολύτως την ηθική από κάθε έννοια πολιτικής ελευθερίας και δράσης.

Σημαντικό εν προκειμένω είναι το γεγονός ότι το μπατλερικό έργο διατυπώνει, στις αρχές του 2000, ανησυχίες σχετικά με μια πιθανολογούμενη

ηγεμονική «επάνοδο της ηθικής», η οποία ενέχει τον κίνδυνο περιστολής της δημόσιας πολιτικής σφαίρας (2000α· 2000β). Η «πρώιμη» αυτή κριτική –που δεν εντοπίζεται σε μεταγενέστερα έργα– υποθέτουμε ότι αντιλαμβάνεται την ηθική ως πλαίσιο κανόνων το οποίο αναγνωρίζει θεμελιώδη δικαιώματα και ελευθερίες στο ανθρώπινο υποκείμενο με προϋπόθεση την αποδοχή οριοθετήσεων στην πολιτική αυτενέργεια (δράση και συμμετοχή στη δημόσια σφαίρα). Σύμφωνα με παραπλήσιο ισχυρισμό του Slavoj Zizek (2000β), η φιλελεύθερη αναγνώριση δικαιωμάτων και ελευθεριών στη μεταπολεμική ιστορία αναδύεται ως στρατηγική απέναντι στον λεγόμενο ναζιστικό και σοβιετικό ολοκληρωτισμό των στρατοπέδων συγκέντρωσης, η οποία ταυτίζει την ηθική ευθύνη προς τα θύματα της νεκροπολιτικής με την απαίτηση οριοθέτησης έως και απαγόρευσης του πολιτικού ριζοσπαστισμού. Με βάση το επιχείρημα του συγγραφέα, η ριζοσπαστική αμφισβήτηση των κοινοβουλευτικών θεσμών γίνεται αντιληπτή ως «προμήνυμα» ολοκληρωτικής κατάλυσης των δικαιωμάτων· ως εκ τούτου, το υποκείμενο των δημοκρατικών ελευθεριών δεν «οφείλει» απλώς να απέχει από ριζοσπαστικές δράσεις, αλλά επιφορτίζεται με μια «ευθύνη» οριοθέτησης ή/και καταστολής «τέτοιων» πρακτικών (Zizek, 2000β). Η συνδιαλλαγή του Butler με τον Zizek στο συλλογικό έργο *Contingency, Hegemony, Universality* (2000β) φαίνεται πως ενέπνευσε μια παρομοίως επικριτική προσέγγιση στη λεγόμενη «ηθική στροφή», η οποία διατυπώνεται ρητά στο *Ethical Ambivalence* (Butler, 2000α). Διαφοροποιούμενη από τη θέση του Zizek, που εντοπίζει μια ευρύτερη κρατική στρατηγική αντιμετώπισης του ολοκληρωτισμού η οποία «υπόσχεται» αναγνώριση δικαιωμάτων με την προϋπόθεση περιστολής πολιτικών ελευθεριών (2000β), η μπατλερική προσέγγιση εξετάζει τις διανοητικές και πολιτισμικές διαστάσεις του εν λόγω ηθικού κανόνα (2000α). Σύμφωνα με το *Ethical Ambivalence* (2000α), η ηθική φιλοσοφία του Levinas και η διαχείριση των συλλογικών τραυμάτων του Άουσβιτς από κοινότητες εβραϊκής διασποράς στις Η.Π.Α. διαμορφώνουν ένα υποκείμενο ανθρωπίνων δικαιωμάτων το οποίο επιφορτίζεται μια ηθική «ευθύνη» ευρύτερη από αυτή που προτείνει ο Zizek. Η μπατλερική προσέγγιση υποστηρίζει ότι η αναγνώριση δικαιωμάτων, ειδικά για τα θύματα του ναζισμού, απαιτεί από το υποκείμενο να απέχει από κάθε ενσώματη και δημόσια αναπαράσταση του τραύματος (2000α). Η

«δικαιολόγηση» αυτής της «εντολής» βασίζεται, σύμφωνα με την ανάγνωση του λεβινασιακού έργου από το Butler, σε μια πολιτική αντίληψη η οποία θεωρεί ότι η ηθική δεν αποτελεί «δικαιοδοσία» του υποκειμένου, αλλά των μηχανισμών διακυβέρνησης. Στο *Ethical Ambivalence* (2000α) υποστηρίζεται ότι ο ηθικός λόγος που αναγνωρίζει ανθρώπινα δικαιώματα ως περιστολή της πολιτικής ελευθερίας δεν αποτελεί φιλελεύθερη προσέγγιση της βίας, του τραύματος και της δημοκρατίας, αλλά μια φασιστική αντιμετώπιση του ζητήματος.

Αυτός ο συλλογισμός φαίνεται ότι ανασκευάζεται στο μεταγενέστερο *Ευάλωτη ζωή* (Butler, 2009γ[2004]), καθόσον η λεγόμενη ηγεμονική «επάνοδος της ηθικής» δεν ταυτίζεται με μια στρατηγική συνολικής περιστολής της πολιτικής δράσης, αλλά ως απόπειρα οριοθέτησης των δημόσιων επιτελέσεων της ευάλωτης ζωής. Υπό αυτή την έννοια, η εν λόγω μετατόπιση ανανοηματοδοτεί την ηθική από δυνάμει «φασιστική εντολή» σε ένα κανονιστικό πλαίσιο το οποίο αναγνωρίζει την ευαλωτοποίηση που προκαλείται σε милитарιστικά και νεκροπολιτικά καθεστώτα, φιλοδοξώντας όμως να ελέγξει τη δημόσια σφαίρα αποτρέποντας έως και καταστέλλοντας προοπτικές ενσώματης αναπαράστασης της τρωτότητας από υποκείμενα που διεκδικούν αγωνιστική διεύρυνση του πεδίου δημοκρατικών ελευθεριών και δικαιωμάτων (Butler, 2009γ[2004]). Επομένως, εκτιμούμε ότι η μπατλερική απόπειρα για μια «ηθική στροφή» της επιτελεστικότητας μπορεί να γίνει κατανοητή μόνο εάν διαβαστεί στο ιστορικό συγκείμενο των αρχών του 21ου αιώνα. Αναφερόμαστε στην όξυνση των εθνικών, πολεμικών και ιμπεριαλιστικών ανταγωνισμών στη μεταψυχροπολεμική ιστορική περίοδο και ειδικότερα στην ανάδυση ενός ηθικού λόγου ο οποίος ταυτίζει τα ανθρώπινα δικαιώματα, τις δημοκρατικές ελευθερίες και την «εθνική ασφάλεια» με ένα αφηρημένο «δικαίωμα» άσκησης милитарιστικής βίας και καθυπόταξης των ανθρώπινων πληθυσμών.

Προσεγγίζοντας έτσι το μπατλερικό έργο, η «επάνοδος της ηθικής» διαμορφώνει ένα κανονιστικό πλαίσιο το οποίο διευρύνει τις επιτελεστικές δυνατότητες των υποκειμένων, επιτρέποντας την ενσώματη αναπαράσταση, την αγωνιστική οικειοποίηση και την ανανοηματοδότηση της ευαλωτότητας στο δημόσιο πεδίο της πολιτικής (2009γ[2004]: 2016). Σύμφωνα με το «Rethinking Vulnerability and Resistance» (2016), η κανονιστική προσέγγιση της ηθικής εκ μέρους των δυτικών εθνών-κρατών, της μεταπολεμικής διεθνούς κοινότητας και

νεοφιλελεύθερων αντιλήψεων περί βίας διανοίγει δύο προοπτικές ως προς την αναπαράσταση της ευαλωτότητας στη δημόσια σφαίρα. Αφενός γίνεται αντικείμενο εθνικιστικών και ρατσιστικών επιτελέσεων, όπου η τρωτότητα αποδίδεται σε έναν «εξωτερικό» παράγοντα (απειλή ή εχθρό). Κατ' αυτόν τον τρόπο, το υποκείμενο διαχειρίζεται την τρωτότητα μέσα από αιτήματα ενίσχυσης των πατερναλιστικών μηχανισμών προστασίας της ανθρώπινης ζωής και την εντατικοποίηση του βίαιου αποκλεισμού μειονοτήτων και μεταναστ(ρι)ών (Butler, 2016). Για το Butler, τέτοιες πρακτικές διαχείρισης συνιστούν ψυχική/πολιτική αντίσταση στη βία που στοχεύουν στον περιορισμό της ευαλωτοποίησης (2016), θυμίζοντας λογικές επιδιόρθωσης, κάθαρσης ή λύτρωσης. Αφετέρου, προωθεί ενσώματες αναπαραστάσεις των εμφυλοποιημένων, σεξουαλικοποιημένων, εθνοτικοποιημένων βιωμάτων τρωτότητας που προκαλούν οι μηχανισμοί βιο-νεκροεξουσίας, οι οποίες δεν στοχεύουν σε ένα «ξεπέρασμα» της ευαλωτότητας αλλά στην ανανοηματοδότησή της ως αγωνιστικό πεδίο που διανοίγει προοπτικές αντίστασης στη βία, εκδημοκρατισμού και αναγνώρισης υποκειμένων που ζουν σε συνθήκες κοινωνικού αποκλεισμού και στέρξης δικαιωμάτων (Butler, 2016· Τζελέπη, 2021). Με αναφορές στα κινήματα Πλατειών (Τουρκία, Ισπανία, Ελλάδα) των αρχών της δεκαετίας του 2010 και αντιπολεμικές κινητοποιήσεις σε Συρία και Παλαιστίνη (το 2011 και το 2012), το Butler υποστηρίζει ότι η αγωνιστική επιτέλεση της ευαλωτότητας στον δημόσιο χώρο παράγει ένα υποκείμενο που αντιστέκεται στην κρατική βία, την καταστολή και τον μιλιταρισμό δίχως να εκφράζει απλώς αιτήματα ανθρωπιστικής προστασίας ή/και βελτίωσης των συνθηκών διαβίωσης για το ίδιο. Τέτοιες πολιτικές επιτελέσεις της ευαλωτότητας συνδιαλέγονται με μια ηθική ευθύνη που βρίσκεται στο επίκεντρο της αντίστασης: Μήπως οι εμπειρίες τρωτότητας και απώλειας δεν συγκροτούν ένα υποκείμενο που φέρει «δικαίωμα» άσκησης βίας, αλλά μια ευθύνη που το εγκαλεί να αγωνιστεί ενάντια σε νεκροεξουσίες;

Όπως κατανοούμε το λεβινασιακό έργο, η εμπέδωση μιας τέτοιας ευθύνης στο υποκείμενο κατοχυρώνει ένα «δικαίωμα» στη βία το οποίο είναι εντελώς αμφίβολο εάν θα ασκηθεί εναντίον ή προς ενίσχυση της νεκροεξουσίας. Αναλογιζόμενος τον αντισημιτισμό, ο Levinas θέτει ένα θεμελιώδες ερώτημα σχετικά με τη δυνατότητα δημόσιας εμφάνισης της

βιωμένης εμπειρίας ευαλωτότητας, σε συνθήκες όπου οι εβραϊκοί πληθυσμοί αποκλείονται τόσο από την εθνική κοινότητα όσο και από το καθεστώς των ανθρώπινων δικαιωμάτων (Levinas, 1978[1947]). Το ερώτημα αυτό δεν αφορά απλώς τη μορφή της αναπαράστασης, αλλά τη δυνατότητα του υποκειμένου να απευθύνει αίτημα συμπερίληψης στην ανθρώπινη κοινότητα, δεδομένου ότι δεν αναγνωρίζεται ως φορέας ενός «ανθρώπινου προσώπου» (Levinas, 1969[1961]).

Σύμφωνα με την μπατλερική ανάγνωση (2000α· 2009γ[2004]), το λεβινασιακό έργο υποστηρίζει πως οι πολιτικές διεκδικήσεις –ως μορφές αντίστασης στην εξουσία που επιβάλλει αποκλεισμούς ή ως δημόσια άρθρωση αιτημάτων– και η ενσώματη αναπαράσταση της ευαλωτότητας που απορρέει από τη στέρηση δικαιωμάτων αντιφάσκουν με κάθε έννοια ηθικής ευθύνης εφόσον οικειοποιούνται εμπειρίες καθυπόταξης των Άλλων. Από τη σκοπιά του Butler, το λεβινασιακό έργο δυσκολεύεται να συλλάβει τη δημόσια επιτέλεση της ευαλωτότητας ως (1) πολιτική αντίσταση απέναντι σε εξουσίες καθυπόταξης και (2) ηθική απεύθυνση προς άλλα υποκείμενα που καθυποτάσσονται από τους ίδιους ή παρόμοιους μηχανισμούς εξουσίας. Για να κατανοηθεί αυτό το σημείο, χρειάζεται να λάβουμε υπόψη ότι ο Levinas εν προκειμένω αναστοχάζεται την ιστορική εμπειρία του αντισημιτισμού. Έχοντας, λοιπόν, κατά νου την ιστορική επικυριαρχία του εθνικοσοσιαλισμού, παρατηρούμε ότι κάθε απόπειρα δημόσιας επιτέλεσης της εβραϊκότητας ως ανθρώπινης ύπαρξης εκλαμβάνόταν ως ένα «ύπουλο τέχνασμα» ή ως μια «ψευδεπίγραφη» οικειοποίηση του «ανθρώπινου προσώπου», η οποία όχι μόνο δεν αναιρούσε αλλά ενίσχυε τη νεκροπολιτική στοχοποίηση των εβραϊκών πληθυσμών και όσων υπερασπίζονταν το δικαίωμά τους στη ζωή (Traverso, 2017[2003]).

Ο ναζισμός αναπαράγει τη μοντέρνα γενεαλογία της φυλετικοποίησης, στο μέτρο που κάθε απόπειρα πολιτικής αντίστασης απέναντι στον ρατσισμό και κάθε ενσώματη επιτέλεση της ευαλωτότητας αντιστρέφονταν πλήρως και ερμηνεύονταν ως μια αδιανόητα «απειλητική» βούληση κυριαρχίας (Mbembe, 2019). Παράλληλα, σύμφωνα με μια ανάγνωση του έργου της Hannah Arendt, ο ναζισμός προκαλεί επίσης «τομή» στη γενεαλογία φυλετικοποίησης, δεδομένου ότι η υποτιθέμενη «κυριαρχία των Εβραίων» προβαλλόταν σαν

αποτέλεσμα μιας διαλεκτικής επενέργειας των λεγόμενων εσωτερικών/εξωτερικών «εχθρών» και συνεπώς η ναζιστική νεκροπολιτική στοχοποίησε τους πολίτες και την εθνική κοινότητα στοχεύοντας στην εξόντωση των Άλλων (Arendt, 2017[1951]). Υποστηρίζουμε, συνεπώς, ότι η ηθική φιλοσοφία του Levinas καθίσταται πληρέστερα κατανοητή όταν ιδωθεί υπό το βάρος της «τομής» που προκαλεί ο ναζισμός στη μοντέρνα γενεαλογία φυλετικοποίησης. Σύμφωνα με τον Achille Mbembe (2019), η ναζιστική ηθική φυλετικής «ανωτερότητας» δεν αρνείται την ευαλωτότητα των «Αρίων» αλλά την αναπαριστά ως υποτιθέμενη απόρροια του «εκφυλισμού» που «προκαλούν» η «εβραϊκότητα», ο «μπολσεβικισμός» και ο «φιλελευθερισμός», δικαιολογώντας έτσι τη νεκροπολιτική επικυριαρχία ως στρατηγική «επιβίωσης» της «ανθρώπινης φυλής». Αναδιατυπώνοντας την προσέγγιση του Mbembe, θεωρούμε ότι η ναζιστική νεκροεξουσία παράγει το υποκείμενο ως αλληλοδιαπλοκή αντίστασης, ευαλωτότητας και κυριαρχίας, όπου η ζωή ταυτίζεται με έναν υπαρξιακό «αγώνα» ενάντια σε «εξουσίες» που απειλούν την «ανθρώπινη φυλή». Υπό αυτό το πρίσμα, θεωρούμε ότι η λεβινασιακή ηθική προτείνει την κανονιστική οριοθέτηση των ενσώματων αναπαραστάσεων της ευαλωτότητας – εφόσον γίνονται αντιληπτές ως απόπειρες ενίσχυσης της πολιτικής κυριαρχίας. Από μια άποψη, η αναπαράσταση της ευαλωτότητας για τον Levinas δεν συνιστά κριτική της βίας αλλά οντολογικό εγχείρημα δικαιολόγησης της ιμπεριαλιστικής βίας. Επεκτείνοντας αυτή την προσέγγιση, θα λέγαμε ότι η παρουσία της ευάλωτης ζωής στον δημόσιο χώρο αιτείται πατερναλιστική κρατική προστασία του «εαυτού», διεκδικώντας μετωπιακά την εξόντωση των Άλλων ως «πηγή» υπαρξιακής αγωνίας που βιώνει ο «ίδιος».

Η εν λόγω λεβινασιακή θέση αντανακλά εμπειρίες ρατσιστικής βίας στην προναζιστική και ναζιστική ευρωπαϊκή ιστορία, όπου η δημόσια πολιτική σφαίρα απέκλειε με τρόπο ριζικό εμφυλοποιημένες, φυλετικοποιημένες, ταξικές και σεξουαλικοποιημένες αναπαραστάσεις της τρωτότητας. Απέναντι σε αυτή την εμπειρία, θεωρούμε πως η λεβινασιακή προσέγγιση προτείνει ότι η ευάλωτη ζωή είναι προτιμότερο να επιτελείται σε πεδία εκτός πολιτικής σφαίρας (1978[1947]) – τα οποία, βάσει της θεολογικής πρόσληψης του υποκειμένου που προτείνει ο συγγραφέας, υποθέτουμε ότι αναφέρονται σε οιονεί

θηρσκευτικές κοινότητες. Το ερώτημα που προκύπτει εν προκειμένω είναι το εξής: Μήπως η κριτική της πολιτικής βίας βγαίνει από το προσκήνιο της ηθικής, δεδομένου ότι η ευάλωτη ζωή τίθεται εκτός δημόσιας σφαίρας; Συγκεκριμένα, όπως διαβάζεται εδώ, το λεβινασιακό έργο φαίνεται να προτείνει πως κάθε απόπειρα ενσώματης αναπαράστασης της ευαλωτότητας είναι αφενός απόλυτα έκθετη απέναντι στον ρατσισμό και, αφετέρου, δεν μπορεί παρά να εκδηλώνει μια πτυχή της ανθρώπινης ευαλωτότητας, με αποτέλεσμα να αποσιωπά άλλες που επιλέγουν ή εξαναγκάζονται να ζήσουν στο περιθώριο. Η απόσυρση της ευαλωτότητας από την πολιτική δεν λειτουργεί μόνο ως μέτρο ηθικής προστασίας, αλλά και ως κανονιστικό όριο που επαναπροσδιορίζει το ποιοι μπορούν να μιλούν, να εμφανίζονται και να διεκδικούν στο όνομα της ανθρώπινης ζωής (Levinas, 1969[1961]). Θεωρούμε ότι σύγχρονες αναγνώσεις του λεβινασιακού έργου προσφέρουν προοπτικές «μετάφρασης» της ιστορικής εμπειρίας του αντισημιτισμού σχετικά με τις δυνατότητες και τα όρια των δημόσιων επιτελέσεων της ευάλωτης ζωής.

Υπό το φως των παραπάνω, καθίσταται σαφές ότι η λεβινασιακή ηθική, παρότι συγκροτεί μια ισχυρή απάντηση στη γενοκτονική βία και στη φυλετική καθυπόταξη, αφήνει ανοιχτό το ερώτημα της πολιτικής επιτέλεσης της ευαλωτότητας σε σύγχρονες συνθήκες ιμπεριαλιστικού, (μετα-)αποικιακού μιλιταρισμού και εθνικών ανταγωνισμών. Η απόσυρση της ευαλωτότητας από τη δημόσια σφαίρα μπορεί να αποσκοπεί στη διασφάλιση ή διαμόρφωση μιας ηθικής σχέσης και υπευθυνότητας απέναντι σε όσους υποφέρουν σε ένα οντολογικό «καθεστώς» σιωπής και αφάνειας. Ταυτόχρονα, όμως, η προτεραιοποίηση της ηθικής σχέσης εις βάρος των πολιτικών επιτελέσεων της ευάλωτης ζωής περιστέλλει τις δυνατότητες αντίστασης απέναντι στη ρατσιστική βία.

Ανακεφαλαιώνοντας, μέχρι αυτό το σημείο είδαμε το ιστορικό όριο της ανάγνωσης που προτείνει ο Levinas σχετικά με τη μοντέρνα γενεαλογία φυλετικοποίησης. Η πρόταση του συγγραφέα για τη μετατροπή των σιωπηλών «αναπαραστάσεων» της ευαλωτότητας σε έναν ηθικό κανόνα που οριοθετεί τις πολιτικές αντίστασης και περιορίζει την αυτενέργεια των υποκειμένων φαίνεται να αναφέρεται σε συγκεκριμένους μηχανισμούς φυλετικής νεκροεξουσίας. Η ηθική φιλοσοφία του Levinas εμπίπτει σε μια ιστορική κριτική του

ολοκληρωτισμού, η οποία ενδεχομένως να έχει υπόψη αυταρχικές μορφές ελέγχου της δημόσιας σφαίρας, όπου η ευάλωτη ζωή εργαλειοποιείται από το κράτος για να ενισχύσει αφηγήματα περί «εξωτερικού/εσωτερικού εχθρού». Η λεβινασιακή λογική περί απόσυρσης της ευάλωτης ζωής από τη δημόσια σφαίρα, αναζητά τρόπους διασφάλισης κοινοτικών δεσμών σε περιόδους όπου η ηθική μετατρέπεται από θεμέλιο φροντίδας και υπευθυνότητας απέναντι στους απροστάτευτους Άλλους σε «όχημα» κυριαρχικής εξόντωσης των ευάλωτων. Σύμφωνα με μια κριτική από το Butler (2012), η λεβινασιακή αντίληψη περί δημόσιας αναπαράστασης δεν αποτελεί ανάχωμα στην εργαλειοποίηση της ηθικής για νομιμοποίηση της μιλιταριστικής βίας. Αναφερόμενο στο παράδειγμα του Ισραήλ, το Butler υποστηρίζει ότι η κρατική διαχείριση των συλλογικών τραυμάτων του αντισημιτισμού απαιτεί από το υποκείμενο να οριοθετήσει τις δημόσιες επιτελέσεις της εβραϊκής τρωτότητας, σε μια απόπειρα διαμόρφωσης ενός εθνοκεντρικού αφηγήματος περί βίας, ρατσισμού και Άουσβιτς (2012). Σε αυτό το πλαίσιο, οι επιτελέσεις τρωτότητας, απώλειας και πένθους που παρεκκλίνουν από το εθνοκεντρικό αφήγημα γίνονται αντιληπτές σαν απόπειρες σχετικοποίησης της εβραϊκής εμπειρίας και της ναζιστικής νεκροπολιτικής (2012). Το Butler φαίνεται να εντοπίζει σε αυτή την εθνοκεντρική προσέγγιση του εβραϊκού τραύματος ψήγματα της λεβινασιακής φιλοσοφίας (2000α· 2012) – ειδικότερα στα σημεία που ο συγγραφέας υποστηρίζει μια δομική αδυνατότητα του υποκειμένου να συλλάβει τις διεργασίες που συγκροτούν την ανθρώπινη ζωή. Η λεβινασιακή προσέγγιση εντάσσεται εν προκειμένω σε ιστορικές θεωρήσεις του Άουσβιτς ως «μοναδική» εμπειρία γενοκτονικής εξόντωσης, το συνολικό (πολιτικό, πολιτισμικό, αισθητικό, ηθικό) εύρος της οποίας εκτιμάται ότι είναι ασύλληπτο για λόγους που σχετίζονται με τη νεκροπολιτική βαναυσότητα, την απόλυτη εχθρότητα και τα τεχνολογικά-επιστημονικά μέσα φυλετικής εξόντωσης των Άλλων (Friedländer, 2017· Katz, 1981· Bauer, 2001· Traverso, 2017[2003]). Σύμφωνα με αυτή την άποψη, η απόπειρα νοηματοδότησης της ιστορικής εμπειρίας, των τραυμάτων και της ευαλωτοποίησης στα ναζιστικά στρατόπεδα δεν μπορεί παρά να οδηγεί σε σχετικοποίηση της φρίκης του Άουσβιτς. Εκτιμούμε ότι η λεβινασιακή προσέγγιση περί απόσυρσης της ευάλωτης ζωής από τη δημόσια

σφαίρα εμπίπτει στην παραπάνω ανάλυση, στοχεύοντας στη διαφύλαξη του αδιανόητου χαρακτήρα της εν λόγω εμπειρίας.

Έχοντας κατά νου σύγχρονες πολεμικές συγκρούσεις, όπου η η δημόσια εμφάνιση της ευάλωτης ζωής δεν αποσύρεται, αλλά ρυθμίζεται, ιεραρχείται και εργαλειοποιείται από κρατικούς και διεθνικούς μηχανισμούς εξουσίας, θεωρούμε καίρια την μπατλερική ανακατασκευή του λεβινασιακού σχήματος. Για την εξέταση των παραπάνω θα αναφερθούμε στη μεταγενέστερη εννοιολόγηση της ευαλωτότητας και αντίστασης στο μπατλερικό «Rethinking Vulnerability and Resistance» (2016).

Ευάλωτη ζωή και αντίσταση στο μπατλερικό έργο

Στο «Rethinking Vulnerability and Resistance» (2016), το Butler εισάγει μια κρίσιμη διάκριση, η οποία φωτίζει την αλληλοδιαπλοκή αντίστασης και ευαλωτότητας στους σύγχρονους κοινωνικούς αγώνες.

(1) Κατά πρώτον, το Butler εισάγει την έννοια της ψυχικής/πολιτικής αντίστασης ενάντια στην ευαλωτότητα, προκειμένου να περιγράψει ένα υποκείμενο που κινητοποιείται για να αιτηθεί την «εξομάλυνση» των «δικών του» εμπειριών τρωτότητας (2016). Αυτό το υποκείμενο αναπαριστά την ευάλωτη ζωή ως «πρόβλημα», με αποτέλεσμα οι αντιστάσεις απέναντι στη βία να εκφράζονται σαν αίτημα ενίσχυσης πατερναλιστικών μηχανισμών προστασίας της ανθρώπινης ζωής. Κομβικά παραδείγματα αποτελούν εθνικιστικές και ρατσιστικές κινητοποιήσεις που αιτούνται την ενίσχυση δημόσιων υποδομών αποκλειστικά για όσους φέρουν την ιδιότητα του πολίτη· όπως επίσης και την περαιτέρω εντατικοποίηση αποκλεισμών και τη συρρίκνωση δικαιωμάτων για πληθυσμούς που προβάλλονται ως «αιτία» της επισφάλειας του έθνους (2016). Στο στόχαστρο τέτοιων κινητοποιήσεων τίθενται συνήθως μεταναστευτικοί πληθυσμοί, πρόσφυγες και αιτούσες άσυλο, μειονότητες και υποκείμενα που βιώνουν εμφυλοποιημένους, φυλετικοποιημένους, σεξουαλικοποιημένους και ταξικούς αποκλεισμούς – όπως γυναίκες/θηλυκότητες, ΛΟΑΤΚΙ+, φτωχοποιημένοι, άνεργοι και άλλοι πληθυσμοί που προλεταριοποιούνται λόγω αποκλεισμών από υποδομές υγείας, περίθαλψης, εκπαίδευσης και εργασίας. Παρόμοιες κινητοποιήσεις μπορεί να αποδίδουν την

ευαλωτότητα σε μια υποτιθέμενη «εθνική προδοσία» εκ μέρους του κρατικού μηχανισμού (όπως για παράδειγμα οι διαδηλώσεις ενάντια στη Συμφωνία των Πρεσπών το 2018)· ή να την εντοπίζουν ως απόρροια «εξωτερικής απειλής» (όπως η αντιμεταναστευτική κινητοποίηση στον Έβρο το 2019, ή τα πρόσφατα πογκρόμ ενάντια σε μετανάστ(ρι)ες σε Αγγλία και Κύπρο). Αναλόγως της «αιτίας» που προβάλλεται κάθε φορά και της επενέργειας εσωτερικής και εξωτερικής «απειλής», τέτοιες κινητοποιήσεις μπορεί να αιτούνται (α) ενίσχυση πατερναλιστικής προστασίας για ένα μέρος του πληθυσμού· (β) αναγνώριση ορισμένων μορφών τρωτότητας και απαξίωση άλλων εμπειριών· ακόμα και (γ) εντατικοποίηση των μηχανισμών εκμετάλλευσης και βίας προς μεταναστευτικούς, ΛΟΑΤΚΙ+, γυναικίους, προλεταριακούς πληθυσμούς με στόχο την περαιτέρω αορατοποίηση αυτών των βιωμάτων τρωτότητας.

- (2) Κατά δεύτερον, το «Rethinking Vulnerability and Resistance» διερευνά πρακτικές πολιτικής αντίστασης που δεν στρέφονται ενάντια στην ευαλωτότητα, αλλά συγκροτούνται μέσα από την ενσώματη αναπαράστασή της στη δημόσια σφαίρα (Butler, 2016). Εν προκειμένω, το μπατλερικό έργο αναφέρεται σε φεμινιστικές, μεταναστευτικές, κουήρ και ταξικές αναπαραστάσεις της τρωτότητας, της βίας και εκμετάλλευσης, οι οποίες δεν φιλοδοξούν να οριοθετήσουν με πειθαρχικό τρόπο το πεδίο δημόσιας επιτέλεσης και νοηματοδότησης της ευάλωτης ζωής (2011· 2016). Με αναφορά σε αγώνες όπως τα κινήματα Πλατειών, η Αραβική Άνοιξη και αντιπολεμικές κινητοποιήσεις σε Συρία, Παλαιστίνη, Ισραήλ, το Butler αναδεικνύει ότι οι επιτελέσεις της ευάλωτης ζωής στον δημόσιο χώρο συνιστούν πρακτικές που «φωτίζουν» τις πολλαπλές μορφές βίαιης άσκησης της εξουσίας (2011· 2016) – εννοώντας ότι οι αναπαραστάσεις της έμφυλης, σεξουαλικής, ταξικής, εθνοτικής και φυλετικής τρωτότητας συνιστούν αισθητικές, πολιτικές και κοινωνικές «χαρτογραφήσεις» των πεδίων άσκησης της εξουσίας και των μηχανισμών που παράγουν υποκείμενα. Υπό αυτή την έννοια, η ενσώματη αναπαράσταση της ευάλωτης ζωής δύναται να αποτελέσει πρακτική «απομυστικοποίησης» των μηχανισμών εξουσίας. Ειδικά μάλιστα σε περιπτώσεις συλλογικών δράσεων και κινητοποιήσεων σε δημόσιους χώρους, τα σημεία

συνάθροισης μετατρέπονται σε πεδία επιτέλεσης διαφορετικών μορφών τρωτότητας επιτρέποντας τη δημοκρατική συνδιαλλαγή και αλληλοαναγνώριση των ποικίλων εμπειριών αποκλεισμού και εκμετάλλευσης που συγκροτούν τα ανθρώπινα υποκείμενα (Butler, 2016). Έτσι, η επιτέλεση της ευάλωτης ζωής δεν οδηγεί σε παθητικότητα ή απόσυρση από τη δράση, αλλά δυνάμει πολιτικό πεδίο που πολλαπλασιάζει τις δυνατότητες αντίστασης των υποκειμένων (2016). Βασικό επιχείρημα του εν λόγω μπατλερικού κειμένου είναι ότι η φανέρωση της ευαλωτότητας δεν αποτελεί το αντίθετο της πολιτικής αυτενέργειας, αλλά τον όρο δυνατότητάς της (2016). Η δημόσια έκθεση σωμάτων που φέρουν σημάδια επισφάλειας, τραυματισιμότητας, απώλειας και πένθους δεν αποσκοπεί στην ηθική έγκληση πατερναλιστικής προστασίας, αλλά στη συγκρότηση συλλογικών μορφών παρουσίας που αμφισβητούν τα κυρίαρχα καθεστώτα αναγνωρισιμότητας, θρηνησιμότητας και πολιτικής ορατότητας. Στο μπατλερικό πλαίσιο, τέτοιες πρακτικές καθιστούν ορατό το ότι η πολιτική δράση δεν προκύπτει από την υπέρβαση της ευαλωτότητας, αλλά από ένα υποκείμενο που επιμένει να δρα μέσω αυτής. Η ενσώματη αναπαράσταση δεν λειτουργεί εδώ ως ατομική μαρτυρία τραύματος, αλλά ως συλλογική επιτέλεση που αποκαλύπτει τις υλικές και κοινωνικές υποδομές από τις οποίες εξαρτάται η επιβίωση και συνύπαρξη. Μέσω αυτής της έκθεσης, η ευαλωτότητα μετασχηματίζεται σε πολιτική σχέση και σε βάση δυναμικών συμμαχιών, καθιστώντας δυνατή μια μορφή αντίστασης που δεν αναπαράγει τη λογική της κυριαρχίας, αλλά αμφισβητεί ευθέως τους μηχανισμούς που κατανέμουν άνισα την επισφάλεια, την προστασία και το δικαίωμα στη ζωή (2016).

Με βάση την παραπάνω διάκριση που προτείνει το Butler, η λεβινασιακή έννοια της αναπαράστασης φαίνεται να εμπίπτει στην πρώτη μορφή ψυχικής/πολιτικής αντίστασης ενάντια στην ευάλωτη ζωή. Όπως αναφέρθηκε, η δημόσια επιτέλεση εμπειριών τρωτότητας και βίαιης καθυπόταξης εκλαμβάνεται από τον συγγραφέα ως συγκρότηση ενός υποκειμένου που παραιτείται από κάθε ηθικό δεσμό και ευθύνη σχετικά με την προστασία και φροντίδα των ευαλωτοποιημένων πληθυσμών που αποκλείονται από την πολιτική σφαίρα. Στο λεβινασιακό έργο, η δημόσια αναπαράσταση της

ευαλωτότητας θεωρείται πράξη που απευθύνεται προς τον κρατικό μηχανισμό, αναγνωρίζοντας την πολιτική εξουσία ως «αρμόδια» για θέματα ηθικής (1978[1947]). Από την άλλη, η μπατλερική προσέγγιση δείχνει ότι, υπό ορισμένες συνθήκες, η αλληλοδιαπλοκή ευαλωτότητας και αντίστασης φανερώνει ένα υποκείμενο που αμφισβητεί τη «δικαιοδοσία» της κρατικής εξουσίας επί ζητημάτων ηθικής (2016). Για παράδειγμα, οι κινητοποιήσεις ενάντια σε νεοφιλελεύθερες πολιτικές λιτότητας και διαχείρισης κρατικού χρέους που έμειναν γνωστές ως κινήματα Πλατειών, εντάσσονται στο μπατλερικό σχήμα περί επανεξέτασης της σχέσης ηθικής και πολιτικής (2011). Καταλαμβάνοντας κεντρικές πλατείες και δρόμους σε χώρες όπως η Τουρκία, η Ελλάδα και η Ισπανία, αυτές οι συναθροίσεις αμφισβήτησαν την επιχειρούμενη επιβολή μιας «κατάστασης εξαίρεσης», σύμφωνα με την οποία η διαχείριση της οικονομικής κρίσης του 2008 απαιτούσε κοινωνική συναίνεση για εκτεταμένες ιδιωτικοποιήσεις, περικοπές μισθών/συντάξεων, μαζικές απολύσεις και αποδιάρθρωση υποδομών του κοινωνικού κράτους. Με βάση την μπατλερική ανάλυση (2011), αυτές οι συναθροίσεις επέτρεψαν τη δημόσια επιτέλεση της τρωτότητας που προκαλούσαν οι εν λόγω πολιτικές, ενώ μάλιστα αντιστάθηκαν σε μια ηθικολογική προσέγγιση της κρίσης που προωθούσε μια λογική αυτοθυσίας, παραίτησης από τη δράση και σιωπηλής αποδοχής των μέτρων λιτότητας. Έπειτα, η ανεργία, η προλεταριοποίηση, η αστεγία και γενικώς η αποδιάρθρωση υποδομών του κράτους πρόνοιας δημιούργησαν μια πολιτική συνθήκη έμμεσης έγκλησης του πληθυσμού να αναλάβει την ηθική ευθύνη προστασίας και φροντίδας των ευάλωτων, μέσα από κοινωνικά, κοινοτικά και διαπροσωπικά δίκτυα αλληλοβοήθειας. Η μπατλερική προσέγγιση του θέματος αναδεικνύει ότι οι μαζικές κινητοποιήσεις που αναδύθηκαν σε αυτό το πλαίσιο δεν συγκροτούν απλώς αντιστάσεις απέναντι στην ευαλωτοποίηση, αλλά ανανοηματοδοτούν την ηθική ευθύνη σε αγωνιστικά πλαίσια (2011). Αμφισβητώντας τη νεοφιλελεύθερη ηθικολογία περί αυτοθυσίας, τα αγωνιζόμενα εισέρχονται στον δημόσιο χώρο ως ευάλωτα σώματα αποδομώντας την ηθική νομιμοποίηση πολιτικών που οδηγούν σε στέρηση δικαιωμάτων και ελευθεριών. Εκτιμούμε ότι με αυτό τον τρόπο τα αγωνιζόμενα αναλαμβάνουν μια ηθική ευθύνη υπεράσπισης των δικαιωμάτων και ελευθεριών, η οποία, για το Butler, θεμελιώνεται ως ενσώματη επιτέλεση της

τρωτότητας και άρνηση αορατοποίησης ή απόσυρσης της ευάλωτης ζωής από τη δημόσια σφαίρα (2011· 2016).

Τα ζητήματα που τέθηκαν έως τώρα εκτιμούμε ότι επανέρχονται στο *Bodies in Alliance and the Politics of the Street* (Butler, 2011). Πρόκειται για ένα κείμενο που, μεταξύ άλλων, αναφέρεται σε αντιπολεμικές συναθροίσεις σε Συρία και Παλαιστίνη (δράσεις συλλογικού πένθους και οικειοποίησης δημόσιων χώρων εν μέσω μιλιταριστικών και ιμπεριαλιστικών συγκρούσεων), θέτοντας επιτελεστικές προοπτικές σύγχρονων πολιτικών αντίστασης σε εμπόλεμες ζώνες, οι οποίες φαίνεται να γειτνιάζουν με το ερμηνευτικό σχήμα που προτείνει το Butler για τα κινήματα Πλατειών στην Τουρκία και την Ελλάδα και για την Αραβική Άνοιξη (2016). Ανασκευάζοντας την πολιτική θεωρία της Agendt, το εν λόγω κείμενο υποστηρίζει ότι οι αντιπολεμικές κινητοποιήσεις δεν περιορίζονται σε αιτήματα νομοθετικών ρυθμίσεων ή (αντι-)κυβερνητικές διεκδικήσεις (2011). Αντιθέτως, διεκδικούν ένα «δικαίωμα του να έχεις δικαιώματα» το οποίο δεν απευθύνεται στους μηχανισμούς διακυβέρνησης αλλά ασκείται μέσω της παρουσίας των συναθροιζόμενων στον δημόσιο χώρο (2011). Αυτό το «δικαίωμα», σύμφωνα με την μπατλερική ορολογία, συνιστά ένα «δικαίωμα που δεν υφίσταται» καθώς δεν κωδικοποιείται στο δίκαιο, δεν απονέμεται από κάποιον θεσμό και δεν εγγυάται την προστασία των σωμάτων που το ασκούν· πραγματώνεται μόνο στο μέτρο που τα σώματα επιμένουν να εμφανίζονται, να καταλαμβάνουν χώρο και να δρουν από κοινού, ακόμη και όταν η ίδια αυτή επιμονή ποινικοποιείται ή αποβαίνει θανατηφόρα. Η δημόσια συνάθροιση γίνεται έτσι ένας τρόπος άσκησης πολιτικής πέρα από τη γλώσσα του δικαιωτισμού, όπου η πράξη, η χειρονομία, η στάση, ακόμη και η ακινησία, σημαίνουν και «μιλούν» πολιτικά. Σύμφωνα με την μπατλερική ανάλυση, πρόκειται για μια επιτελεστικότητα του σώματος που δεν μεταφράζεται απλώς σε λόγο, αλλά αμφισβητεί τη νομιμοποίηση της κρατικής εξουσίας μέσω της ίδιας της παρουσίας της (2011).

Η αναφορά του Butler σε ένα «δικαίωμα που δεν υφίσταται» δεν παραπέμπει σε ένα μελλοντικό νομικό δικαίωμα που αναμένει θεσμική αναγνώριση, ούτε σε μια μεταφυσική αξίωση φυσικού δικαίου. Αντιθέτως, αφορά μια επιτελεστική πρακτική μέσα από την οποία πολιτικά υποκείμενα ασκούν το «δικαίωμα να έχουν δικαιώματα» ακριβώς εκεί όπου το δίκαιο, το

κράτος και οι κυρίαρχες ηθικές αφηγήσεις αποσύρονται και αρνούνται ή αναστέλλουν δικαιώματα. Όπως θέτει η Έλενα Τζελέπη σε διαφορετικό συγκείμενο, «η επιτελεστικότητα [...] περιλαμβάνει την ατέρμονη αλληλεπίδραση της ευαλωτότητας και της δυναμικότητας, της ενσωμάτωσης και της αντίστασης. Αν η ενσωμάτωση γίνεται αντιληπτή ως η ατελής και ακατόρθωτη υλοποίηση των ρυθμιστικών ιδανικών, μπορούμε να συλλάβουμε το σώμα ως μέσο του φασματικού πεπερασμένου και της μελλοντικότητας του επιτελεστικού;» (Τζελέπη, 2021: 157).

Με βάση την μπατλερική ερμηνεία, βλέπουμε ότι η δημόσια επιτέλεση της ευαλωτότητας δεν συνιστά παθητική έκθεση στη βία, αλλά ενεργό διεκδίκηση πολιτικής ύπαρξης απέναντι σε καθεστώτα που μονοπωλούν τη νομιμότητα, τη βία και το δικαίωμα να ορίζουν ποιες ζωές είναι άξιες προστασίας (Butler, 2011). Το πολιτικό υποκείμενο που συγκροτείται μέσα από αυτές τις συναθροίσεις δεν αντλεί τη δύναμή του από την κυριαρχία ή την εθνική ένταξη, αλλά από τη συλλογική επιμονή σωμάτων που αρνούνται να αποσυρθούν από τη δημόσια σφαίρα, ακόμη και όταν αυτή η εμφάνιση λαμβάνει χώρα υπό καθεστώς πολέμου, εξάιρεσης ή «έκτακτης ανάγκης» (Αθανασίου στο Butler & Αθανασίου, 2016[2013]). Έτσι, η διεκδίκηση ενός «δικαιώματος που δεν υφίσταται» ανοίγει τη δυνατότητα για μορφές πολιτικής «συμμαχίας» που υπερβαίνουν τα εθνικά, νομικά και πολιτισμικά όρια, συγκροτώντας έναν ορίζοντα αντίστασης όπου η ευαλωτότητα δεν μεταφράζεται σε αίτημα πατερναλιστικής προστασίας, αλλά σε αξίωση επιμονής, ισότητας και συλλογικής πολιτικής παρουσίας.

Υπό αυτό το θεωρητικό πρίσμα, οι πρακτικές αντίστασης που αναδύονται σε εμπόλεμες ζώνες και σε κράτη που ασκούν ιμπεριαλιστικές και (μετα-)αποικιακές μορφές εξουσίας μπορούν να αναγνωστούν ως επιτελέσεις ενός «δικαιώματος που δεν υφίσταται» στους κυρίαρχους ηθικούς, πολιτικούς και νομικούς κανόνες. Πρόκειται για πρακτικές που δεν διεκδικούν απλώς την αναγνώριση προϋπαρχόντων δικαιωμάτων, αλλά ασκούν το «δικαίωμα να έχει κανείς δικαιώματα» μέσα από μορφές δημόσιας εμφάνισης, άρνησης και φυγής, οι οποίες τίθενται εκτός –και συχνά εναντίον– των κανονιστικών πλαισίων του έθνους-κράτους, του милитарισμού και της ηθικής αυτοθυσίας. Στο

σημείο αυτό, η έννοια της επιμονής παίζει κρίσιμο ρόλο· όπως σημειώνει το Butler,

Αδιαμφισβήτητα η ενσώματη παρουσία στον δρόμο αρθρώνει [φωνητικά] μια ρητή αμφισβήτηση της κρατικής νομιμότητας· παράλληλα όμως, η ίδια η πράξη κατάληψης ενός δημόσιου χώρου, η παραμονή και η επίμονη παρουσία στον χώρο καθιστούν αυτή την αμφισβήτηση σωματική· πράγμα που σημαίνει ότι η πολιτική γλώσσα που «μιλάει» ένα σώμα δεν λαμβάνει απαραίτητα προφορική ή γραπτή μορφή. [...] Όταν η ίδια η εμφάνιση στον δημόσιο χώρο εκδηλώνεται ως αμφισβήτηση της κρατικής νομιμότητας, τότε το σώμα ασκεί ένα δικαίωμα που δεν υφίσταται ως δικαίωμα. Με άλλα λόγια, ασκεί ένα δικαίωμα που βρίσκεται υπό αμφισβήτηση ή κατάργηση λόγω μιλιταριστικής ισχύος, το οποίο εκδηλώνεται αντιστεκόμενο σε αυτή την ισχύ, δείχνοντας τη διάθεσή του να επιμένει και διεκδικώντας το δικαίωμά του να επιμένει. (Butler, 2011)

Με αυτή την έννοια, η επίμονη παρουσία υποκειμένων σε δημόσιους χώρους – τα οποία δεν φέρουν κανένα «δικαίωμα» συμμετοχής στην πολιτική σφαίρα– καθιστά το δημόσιο πένθος (π.χ. για θύματα σε εμπόλεμες ζώνες και αμάχων που αντιμετωπίζονται σαν «τρομοκράτες») σε πρακτική αγώνα, η οποία σύμφωνα με το Butler επιτελεί ένα «δικαίωμα» στη ζωή παρά το γεγονός ότι αυτό δεν υφίσταται με τη νομική σημασία του όρου (2011). Αφενός η διεκδίκηση του «δικαιώματος» στη ζωή και αφετέρου το πένθος που ανανοηματοδοτεί την αξία της ζωής για τα θύματα του μιλιταρισμού συναντιούνται, έτσι, μέσα από συλλογικές δράσεις οικειοποίησης δημόσιων χώρων. Για την μπατλερική θεώρηση της πολιτικής, τα υποκείμενα που διακινδυνεύουν τη ζωή τους και γίνονται στόχος κατασταλτικής βίας για να υπερασπιστούν ένα «δικαίωμα» στη ζωή δεν εκφράζουν μόνο ένα πολιτικό αίτημα ανθρωπιστικής προστασίας, αλλά επιτελούν μια ηθική ευθύνη απέναντι στην ανθρώπινη ύπαρξη σε καθολικό επίπεδο. Με αυτό εννοεί ότι η ίδια η παρουσία τους στον δημόσιο χώρο –ως ευάλωτα σώματα– συνιστά μια συλλογική αντίσταση στη νεκροπολιτική, φανερώνοντας τα όρια του μιλιταρισμού, καθώς η δημόσια δράση επιτελείται

από ένα υποκείμενο που δεν μεριμνά για τη «δική του» ζωή –όπως κάνει, για παράδειγμα, η ρητορική περί «εθνικής ασφάλειας»– αλλά για την επιβίωση, την κοινωνική αναπαραγωγή και το «δικαίωμα στη ζωή» για κάθε ανθρώπινη ύπαρξη. Συνεχίζοντας τον ηθικό συλλογικό του Butler, αναρωτιόμαστε: Με ποιον τρόπο εντάσσονται σε αυτή τη θεώρηση οι σύγχρονες πρακτικές λιποταξίας σε εμπόλεμες ζώνες όπως το Ισραήλ, η Ρωσία, η Ουκρανία, η Παλαιστίνη; Δεδομένου ότι δεν λαμβάνουν πάντοτε τη μορφή δημόσιας διαδήλωσης, αλλά κατά κανόνα εκφράζονται ως μοριακές πρακτικές αντίστασης σε μιλιταριστικές υποδομές, με αποτέλεσμα να ενέχουν κινδύνους προσωπικής στοχοποίησης, π.χ. ποινικές διώξεις, ηθική κατακραυγή και κατηγορίες περί «εθνικής προδοσίας». Φυσικά, με βάση το παραπάνω απόσπασμα, οι αντιπολεμικές κινητοποιήσεις σε Τελ Αβίβ, Γάζα και Μόσχα εκδηλώνονται «ως αμφισβήτηση της κρατικής νομιμότητας, [όπου] το σώμα ασκεί ένα δικαίωμα που δεν υφίσταται ως δικαίωμα» (2011), με αποτέλεσμα το συμμετέχον πλήθος να διώκεται από μιλιταριστικούς μηχανισμούς εξουσίας με κατηγορίες «εθνικής προδοσίας» ή/και «συνεργασίας με τον εχθρό». Ακριβώς επειδή η «επίμονη παρουσία στον χώρο καθιστ[ά] αυτή την αμφισβήτηση σωματική» (2011), όπου η πολιτική «γλώσσα» των διαδηλώσεων δεν αρθρώνεται με τρόπο ρητό και δεν σχηματοποιεί σαφή κυβερνητικά αιτήματα, η βίαιη καταστολή δεν λειτουργεί απαραίτητως ως επιβεβαίωση ηθικής καταδίκης των συναθροιζόμενων, αλλά φανερώνει ένα υποκείμενο το οποίο αντιστέκεται στην ευαλωτοποίηση που προκαλεί ο πόλεμος, αναπαριστώντας δημοσίως τη συνθήκη τρωτότητας που βιώνει. Τι συμβαίνει, όμως, με πράξεις λιποταξίας και άρνησης στράτευσης οι οποίες δεν μορφοποιούν αγωνιζόμενα υποκείμενα στον δημόσιο χώρο; Με ποιον τρόπο μπορούμε να συλλάβουμε αυτές τις επιτελέσεις ως «δικαίωμα στη ζωή» όταν δεν αρθρώνονται σε πολιτική «γλώσσα» και δεν εμφανίζονται με τρόπο αισθητό ως σωματική αμφισβήτηση της νεκροπολιτικής; Με βάση το *Bodies in Alliance* (Butler, 2011), εκτιμούμε ότι η άρνηση συμμετοχής στον πόλεμο αποτελεί μια κρίσιμη επιτέλεση ενός δικαιώματος που δεν υφίσταται ως δικαίωμα, η οποία ενδεχομένως δεν μορφοποιείται ούτε ως πολιτική διεκδίκηση, ούτε σε ενσώματη αντίσταση. Δεδομένου ότι το δικαίωμα στη ζωή επιτελείται σε αυτές τις συνθήκες μέσα από την άρνηση αποδοχής μιας μιλιταριστικής διακυβέρνησης που στοχοποιεί τους

Άλλους ως υποκείμενα μιας ανθρώπινης ζωής λιγότερο έως καθόλου αξιοβιώτης, θεωρούμε ότι συνιστά μια ριζοσπαστική αναγνώριση του γεγονότος ότι η επιβίωση εξαρτάται από τη δράση υποκειμένων που βρίσκονται πέραν του ελέγχου μας.

Υπό αυτό το πρίσμα, η μπατλερική έννοια της επιμονής μπορεί να διευρυνθεί ώστε να περιλαμβάνει και κινητοποιήσεις στις οποίες τα αγωνιζόμενα υποκείμενα καταγγέλλουν και αντιστέκονται στη νεκροπολιτική και τον μιλιταρισμό, ενόσω αναφέρονται σε, καταγράφουν και αναπαριστούν με επιμονή την ευαλωτοποίηση και των «άλλων». Ενδεικτικό παράδειγμα αποτελεί η μαζική λιποταξία Ουκρανών και Ρώσων εν μέσω πολεμικής σύγκρουσης, η οποία αναδεικνύει μορφές πολιτικής αντίστασης που επιμένουν να διεκδικούν ένα «δικαίωμα στη ζωή» χωρίς τη δυνατότητα δημόσιας συνάθροισης, λόγω αυταρχικής καταστολής, ποινικοποίησης του αντιμιλιταρισμού και κατηγοριών περί «εθνικής προδοσίας». Ακριβώς επειδή οι εν λόγω αγώνες δεν εμφανίζονται δημόσια, κινδυνεύουν να παραγνωριστούν ή ακόμη και να αορατοποιηθούν από κανονιστικά πλαίσια που αναγνωρίζουν τη «συνάντηση» ηθικής και πολιτικής αποκλειστικά μέσα από επιτελεστικές πρακτικές παρουσίας στον δημόσιο χώρο. Το έργο των Butler και Αθανασίου αμφισβητεί αυτές τις οριοθετήσεις, εξετάζοντας μορφές αντίστασης και τρωτότητας που δεν καθίστανται αναπαραστάσιμες στο δημόσιο βλέμμα (Butler & Αθανασίου, 2016[2013]). Στο *Agonistic Mourning*, η Αθανασίου μελετά τη δράση της ομάδας ŽuC στη μεταπολεμική Γιουγκοσλαβία, επισημαίνοντας ότι οι σιωπηλές συγκεντρώσεις τους –ως τρόπος συλλογικού πένθους– αμφισβητούν την εθνική αναπαράσταση του τραύματος, η οποία συχνά στηρίζεται στη λογική της εκδίκησης, των αντιποίνων και της μνησικακίας (2017: 226). Η δημόσια έκθεση του τραύματος μέσω μιας σιωπηρής, επίμονης παρουσίας αρνείται την αναπαραγωγή εθνικιστικών αφηγημάτων περί πένθους και απώλειας – αφηγημάτων που λειτουργούν ως μηχανισμοί μιλιταριστικής συνέχειας.

Επεκτείνοντας αυτή την ανάλυση σε σύγχρονα παραδείγματα πολεμικών συγκρούσεων, ιμπεριαλιστικών ανταγωνισμών και γενοκτονικής βίας, καθίσταται αναγκαίο να αναφερθούμε στις πρακτικές λιποταξίας, άρνησης στράτευσης και φυγοστρατίας. Αυτές οι πρακτικές αμφισβητούν τα κανονιστικά όρια που ορίζουν την αξία της ανθρώπινης ζωής σε «ενεργές» και «ανενεργές»

εμπόλεμες ζώνες. Ως μορφές αντίστασης στον μιλιταρισμό, επιτελούν ένα «δικαίωμα στη ζωή» που θεμελιώνεται σε μια απρόθετη ηθική δέσμευση: την άρνηση συμμετοχής στον κύκλο βίας και στις πράξεις βαναυσότητας. Στο πλαίσιο εθνικών ή ιμπεριαλιστικών ανταγωνισμών, όπως σε Ουκρανία και Ρωσία, αυτή η ηθική δέσμευση δημιουργεί –πέραν της δημόσιας απεύθυνσης– αιτήματα διεθνικής αλληλεγγύης: ανάγκη για δίκτυα υποστήριξης, «παράτυπες» διαδρομές διαφυγής, αιτήματα πολιτικού ασύλου και συλλογικές μορφές προστασίας λιποτακτ(ρι)ών.

Καθώς η λιποταξία συχνά λαμβάνει σιωπηλές, αόρατες μορφές, λόγω ποινικοποίησης, κοινωνικής κατακραυγής ή κατηγοριών περί «εθνικής προδοσίας», δεν είναι δυνατόν πάντα να αποκρυσταλλωθεί σε δημόσια συλλογική συνάθροιση. Πρόσφατα παραδείγματα σε Ισραήλ και Γάζα το καταδεικνύουν· η ίδια η πράξη της λιποταξίας χρειάζεται να αναδειχθεί από υποκείμενα που βρίσκονται σε σχετική γεωγραφική και πολιτική «απόσταση» από την εμπόλεμη ζώνη. Σε αντίθεση με τις συλλογικές πράξεις πένθους –που επιχειρούν να προσδώσουν αξία σε ζωές θανατωμένες ως «αναλώσιμες» (Athanasiou, 2017· Butler, 2011)– η ηθική μας ευθύνη απέναντι στη λιποταξία απαιτεί τη διατήρηση της ανωνυμίας όσων αντιστέκονται. Πώς μπορούμε, λοιπόν, να παρέχουμε υλική και συμβολική στήριξη σε διωκόμενα υποκείμενα, όταν ταυτόχρονα χρειάζεται να αποκρύπτουμε το όνομα και το πρόσωπό τους; Σε αυτές τις περιπτώσεις, η αλληλεγγύη προϋποθέτει μια υποστήριξη που δεν γνωρίζει το πρόσωπο, αλλά δεσμεύεται από τις πρακτικές αντίστασης που αυτό επιτελεί. Εάν ο συλλογικός θρήνος αναζητά να αναδείξει δημοσίως τα σωματικά και συμβολικά «ίχνη» των δολοφονημένων στοχεύοντας σε ανανοηματοδότηση της αξίας της ανθρώπινης ζωής, η στήριξη πράξεων λιποταξίας αναζητά τα «ίχνη» των διωκόμενων για να τα διατηρήσει όσο το δυνατό στην «αφάνεια».

Τέλος, θεωρούμε ότι με βάση τα παραπάνω είναι κρίσιμη μια επανεκτίμηση των πρόσφατων αντιμιλιταριστικών κινητοποιήσεων και πρακτικών σε Γάζα και Ισραήλ (Aboualouf, 2025· Doran, 2025· Keddie, 2025). Σε ένα από τα πλέον φορτισμένα πεδία γενοκτονικής βίας, μιλιταριστικής και ιμπεριαλιστικής διακυβέρνησης και εθνικών ανταγωνισμών, οι αντιπολεμικές διαδηλώσεις αποτελούν πράξεις συλλογικού θρήνου, επανεκτίμησης της αξίας της ανθρώπινης ζωής, οι οποίες διεκδικούν, με τα λόγια του Butler, ένα

«δικαίωμα που δεν υφίσταται ως δικαίωμα» (2011). Φυσικά η αδυναμία δημόσιων συναθροίσεων σε περιοχές έντονης νεκροεξουσίας όπως η Γάζα δεν αποτελεί καινούργιο φαινόμενο· ωστόσο, η επιμονή των συναθροιζόμενων να παρεμβαίνουν στον δημόσιο χώρο εν μέσω βομβαρδισμών και λιμού από τον IDF, αλλά και μιλιταριστικής καταστολής από δυνάμεις εντός Γάζας εκλαμβάνεται καθαυτή ως πράξη αμφισβήτησης των ηγεμονικών πλαισίων ανάλυσης, αναπαράστασης και ερμηνείας των ηθικο-πολιτικών συνθηκών που επικρατούν στην περιοχή. Αυτές οι κινητοποιήσεις μπαίνουν σε διπλό στόχαστρο: αφενός αποτελούν αντικείμενο εργαλειοποίησης από ιμπεριαλιστικές εξουσίες σε Ισραήλ, ΗΠΑ και ευρωπαϊκά κράτη για τη δικαιολόγηση γενοκτονικής νεκροπολιτικής· αφετέρου ποινικοποιούνται, διώκονται και απαξιώνονται από μιλιταριστικές δυνάμεις εντός Γάζας και πολιτικές φωνές στον δυτικό κόσμο. Ως εκ τούτου, η στήριξη τέτοιων δράσεων απαιτεί τη διαμόρφωση αντιμιλιταριστικών δικτύων στην ευρύτερη γεωγραφική περιφέρεια τα οποία εξαναγκάζονται να λειτουργούν με όρους ανωνυμίας, απόκρυψης και αορατοποίησης ώστε να διαφύγουν από το διπλό αυτό στόχαστρο. Παράλληλα, από την άλλη μεριά των συνόρων, οι κινητοποιήσεις Ισραηλινών αρνητ(ρι)ών στράτευσης και οι διαδηλώσεις πένθους από συναθροιζόμενα πλήθη που κρατάνε φωτογραφίες δολοφονημένων Παλαιστινίων στη Γάζα προβάλλουν διαφορετικές ενσώματες αντιστάσεις στον γενοκτονικό πόλεμο. Αποδομώντας το εθνοκεντρικό αφήγημα περί 7ης Οκτωβρίου 2023, το οποίο παρουσιάζει τη ζωή των Ισραηλινών ως ασύλληπτα πιο ευάλωτη σε σύγκριση με αυτή των Παλαιστινίων, κατηγορούνται για «εθνική προδοσία», όπως και για σχετικοποίηση του αντισημιτισμού. Παρά την επίμονη παρουσία των συναθροιζόμενων στον δημόσιο χώρο, αυτές οι κινητοποιήσεις φαίνεται να μη θεωρούνται ως πολιτικοί σύμμαχοι για αντι-ιμπεριαλιστικές δυνάμεις σε Ευρώπη και ΗΠΑ.

Αυτά τα παραδείγματα επίμονης παρουσίας στον δημόσιο χώρο και διωκόμενης λιποταξίας ενδεχομένως αναδεικνύουν μια ακόμη έννοια ηθικής ευθύνης. Αυτή αφορά την παροχή υλικής και συμβολικής στήριξης στα αγωνιζόμενα υποκείμενα ενόσω διατηρούμε την ανωνυμία τους· μια πρακτική που κινείται στα όρια της αποπροσωποποίησης και αναπαράστασης ενσώματων αλλά και αορατοποιημένων δράσεων.

Βιβλιογραφία

- Aboualouf, R., & Boyd, A., «Hundreds join Gaza's largest anti-Hamas protest since war began», BBC, 2025, ανακτήθηκε από:
<https://www.bbc.com/news/articles/c4g71k09np0>
- Arendt, H., *The Jewish Writings*, μτφρ. Jerome Kohn & Ron H. Feldman, Schocken Books, (1951) 2007.
- Athanasiou, A., *Agonistic Mourning. Political Dissidence and the Women in Black*, Edinburgh University Press, Edinburgh, 2017.
- Butler, J., «Ethical Ambivalence», στο Garber M., Hanssen B. & Walkowitch R. L. (επιμ.) *The Turn to Ethics*, Routledge, New York & London, 2000α.
- Butler, J., Laclau E., & Žižek S., *Contingency, Hegemony, Universality: Contemporary Dialogues on the Left*, Verso, London, 2000β.
- Bauer, Y., *Rethinking the Holocaust*, Yale University Press, 2001.
- Butler, J., «I Merely Belong to Them», *London Review of Books* 29(9), 2007.
- Butler, J., *Σώματα με σημασία: Οριοθετήσεις του φύλου στο λόγο*, μτφρ. Π. Μαρκέτου, Εκκρεμές, Αθήνα, (1993) 2008.
- Butler, J., *Αναταραχή φύλου: Ο φεμινισμός και η ανατροπή της ταυτότητας*, μτφ. Γ. Καραμπέλας, Αλεξάνδρεια, Αθήνα, (1990) 2009α.
- Butler, J., *Λογοδοτώντας για τον εαυτό*, μτφρ. Μ. Λαλιώτης, Εκκρεμές, Αθήνα, (2005) 2009β.
- Butler, J., *Ευάλωτη ζωή*, μτφρ. Μ. Λαλιώτης, Νήσος, Αθήνα, (2004) 2009γ.
- Butler, J., «Interview with J. Butler», *Aviva Berlin*, 2010.
- Butler, J., *Parting Ways: Jewishness and the Critique of Zionism*, Columbia University Press, New York, 2012.
- Butler, J., «Rethinking Vulnerability and Resistance», στο Butler J., Gambetti Z. & Sabsay L. (επιμ.), *Vulnerability in Resistance*, Duke University Press, Durham, 2016.
- Butler, J., & Αθανασίου, Α., *Απ-αλλοτρίωση: Η επιτελεστικότητα στο πολιτικό*, μτφρ. Α. Κιουπκιάλης, Μοτίβο/Τόπος, Αθήνα, (2013) 2016.
- Butler, J., *Excitable Speech: A Politics of the Performative*, Routledge, New York, (1997) 2021.
- Butler, J., «The Compass of Mourning», *London Review of Books* 15(20), 2023.
- Butler, J., «October 7 was an act of armed resistance», *Middle East Eye*, 2024, ανακτήθηκε από: <https://www.youtube.com/watch?v=wFjYFonN3ZI>
- Chambers, S., & Carver, T., *Judith Butler and Political Theory: Troubling Politics*, Routledge, New York & London, 2008.
- Doran, M., & Hindeleh, B., «As Israel pushes on with Gaza City invasion, Palestinians trapped there are protesting», ABC, 2025, ανακτήθηκε από:
<https://www.abc.net.au/news/2025-08-22/israel-pushes-gaza-city-invasion-palestinians-protesting/105683504>
- Friedländer, S., *Nazi Germany and the Jews: The Years of Extermination, 1939-1945*, Harper Collins, New York, 2007.
- Hartman, S., *Η Αφροδίτη σε δύο πράξεις*, μτφρ. Α. Ιωαννίδης και Γ. Προδρόμου, Τοποβόρος, Αθήνα, 2021.
- Katz, T. S., «The 'Unique' Intentionality of the Holocaust», *Modern Judaism* 1(2), 1981, σ. 161-183.

-
- Keddie, P., & Adler, N., «Updates: Israel attacks tent camps, aid kitchen in central Gaza», Aljazeera, 2025, ανακτήθηκε από: <https://www.aljazeera.com/news/liveblog/2025/3/26/live-israel-kills-37-in-gaza-6-in-syria-us-continues-bombing-yemen?update=3602911>
- Levinas, E., *Existence and Existents*, μτφρ. A. Lingis, The Hague, Netherlands, (1947) 1978.
- Levinas, E., *Totality and Infinity: An essay on Exteriority*, μτφρ. A. Lingis, Duquesne University Press, (1961) 1969.
- Levinas, E., «Peace and Proximity», στο Peperzak A., Critchley S. & Bernasconi R. (επιμ.), *Basic Philosophical Writings*, Indiana University Press, Bloomington, 1996α.
- Levinas, E., «Transcendence and Height», στο Peperzak A., Critchley S. & Bernasconi R. (επιμ.), *Basic Philosophical Writings*, Indiana University Press, Bloomington, 1996β.
- Lloyd, M. (επιμ.), *Butler and Ethics*, Edinburgh University Press, Edinburgh, 2015.
- Mbembe, A., *Necropolitics*, Duke University Press, Durham, 2019.
- Mills, C., «Normative Violence, Vulnerability and Responsibility», *differences: A Journal of Feminist Cultural Studies* 18(2), 2007, σ. 157-179.
- Puar, J. K., *Terrorist Assemblages: Homonationalism in Queer Times*, Duke University Press, Durham, 2007.
- Said, E. W., *The Question of Palestine*, Vintage Books, New York, 1979.
- Salih, S. (επιμ.), *The Judith Butler Reader*, Blackwell, Oxford, 2004.
- Segal, L. (2008), «After Judith Butler: Identities, Who Needs Them?», *Subjectivity* 25(1), σ. 381-394.
- Traverso, E., *Κατανοώντας τη ναζιστική γενοκτονία: Ο μαρξισμός μετά το Άουσβιτς*, μτφρ. Κ. Δεσποινιάδης και Σ. Σάζο, Επέκεινα, Τρίκαλα, (2003) 2017.
- Tzelepis E. & Athanasiou, A., (επιμ.), *Rewriting Difference: Luce Irigaray and 'the Greeks'*, SUNY Press, Albany, 2010.
- Τζελέπη, Ε., «Ευάλωτες σωματικότητες και επισφαλείς επιτελέσεις του ανήκειν στην τέχνη της Mona Hatoum», στο Καραμπά Ε. & Λυκουριώτη Ι. (επιμ.), *Φεμινιστικές θεωρίες, αισθητικές πρακτικές και παγκοσμιοποιημένες τεχνολογίες*, Εκδόσεις Πανεπιστημίου Θεσσαλίας & Κέντρο Νέων Μέσων και Φεμινιστικών Πρακτικών στον Δημόσιο Χώρο, Βόλος, 2021.